

RASPRAVE I ČLANCI

OSNOVNI GRAMAČKI MORFEM ZA IDENTIFIKOVANJE ANTERIORNE RADNJE TEMPORALNE KLAUZE U FRANCUSKOM I SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU

VLADO SUČIĆ

Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 804.0-56:808.61/62-56

Izvorni naučni rad

Primljen: 17. februara 1984.

Prihvaćen: 15. marta 1984.

1. Kad temporalna klauza pokazuje da se sadržaj superordinirane klauze realizuje prije ili poslije njenog vlastitog sadržaja, odnosno kad korelativni procesi (radnje ili stanja) nisu kontemporalni, onda govorimo o *hronološkoj sukcesiji*: *anteriornosti* ili *posteriornosti* jedne od situacija predstavljenih korelativnim klauzama. Za identifikovanje ovih hronoloških značenja i francuski i srpskohrvatski jezik posjeduju gramatičke morfeme određenog semantičkog sadržaja.

U francuskoj sintaksičkoj literaturi, i to gotovo kod svih sintaksičara, uobičajena je podjela vremenskih veznika na *veznike za anteriornost* i na *veznike za posteriornost*, uz napomenu da se ti nazivi odnose na vremensku situaciju iz superordinirane klauze, tj. da je superordinirana situacija hronološki anteriorna ili posteriorna u odnosu na onu iz temporalne klauze.¹ Ne vidimo u čemu je praktična strana kao ni opravdanost ovakve denominacije. Budući da temporalna klauza služi kao referenca za determinaciju superordinirane situacije, za nas je *zavisni proces* /*proces temporalne klauze*/ *anterioran* ili *posterioran* pri čemu valja voditi računa o hronološkom slijedu u kojem se on realizuje, *prije* ili *poslije upravnog procesa* /*procesa superordinirane klauze*/.

Semantička markiranost vezničkog sredstva, u smislu identifikovanja relativne hronologije između korelativnih situacija, ili, bolje rečeno, sukcesivnog odnosa u okviru jednog od dva moguća tipa hrono-

¹ »On fera attention que l'antériorité dont il s'agit est celle du fait principal (non celle du fait subordonné...« (M. Grevisse, Le Bon Usage, p. 1011). »D'autre part, lorsqu'on entend parler de propositions temporelles « d'antériorité » ou de « postériorité », il faut bien comprendre que c'est l'action de la principale qui est, respectivement, antérieure ou postérieure...« (F. Deloffre, La phrase française, p. 77).

loškog slijeda korelativnih glagolskih značenja, svojim mjestom — na početku temporalne klauze — služi kao osnovni signal — pokazatelj dotičnog hronološkog značenja. Tako je osnovni gramatički morfem za identifikovanje anteriorne radnje temporalne klauze u francuskom jeziku *après que*, a u srpskohrvatskom *nakon što*.

Après que — nakon što, pošto

a)

1. Mais M. Sorel ne vient point, se dit-elle encore après qu'elle eut dansé. (Stendhal, 290)

/Ali gospodin Sorel nikako ne dolazi, sjetila se ona opet nakon što je prestala da pleše.²/

2. (...) mais devinerait-on à quoi fut sa seconde pensée après qu'elle eut tout à fait disparu? (Stendhal, 321)

/(...) ali pogađate li koja je bila njegova druga misao pošto je ona nestala?/

3. Je n'ai voulu te la montrer qu'après que tu aurais été préparé. (Stendhal, 488)

/Htjela sam ti ga pokazati nakon što budeš pripremljen./

4. Et même après que le docteur Rieux eut reconnu devant son ami qu'une poignée de malades dispersés venaient, sans avertissement, de mourir de la peste, le danger demeurerait irréel pour lui. (Camus, 43)

/Pa i nakon što je doktor Rije priznao pred svojim prijateljem da je šačica bolesnika, rasijanih kojekuda, umrla od kuge, bez ikakvog obavještenja, opasnost mu se još uvijek činila irealnom./

5. (...) à huit heures, après que M. de Rênal l'aura lu, Elisa marchant sur la pointe du pied, viendra le déposer sur son lit. (Stendhal, 489)

/(...) u osam sati, kad ih gospodin de Renal pročita, Eliza će ih, idući na prstima, položiti na njen krevet./

6. Il est distrait au volant de son auto et laisse souvent ses flèches de direction levées, même après qu'il a effectué son tournant. (Camus, 35)

/Rastresen je za volanom svoga automobila i često strelicu, koja označuje pravac, ostavlja dignutu, pošto je zaokret izvršio./

7. Après que le sort aurait désigné les trente-six jurés de la session, il ferait une démarche directe et personnelle envers trente jurés au moins. (Stendhal, 468)

/Kad ždrijeb odredi 36 porotnika, otići će on izravno i osobno do najmanje tridesetorice među njima./

8. Et devant chaque maison, même celles où ce n'était pas l'habitude, les domestiques ou même les maîtres, assis en regardant festonnaient le seuil d'un liséré capricieux et sombre comme celui des algues et des coquilles dont une forte marée laisse le crêpe et la broderie au rivage, après qu'elle s'est éloignée. (Proust, 121—22)

/I pred svakom su kućom, čak i ondje gdje to nije bio običaj, i sluge ili sami gospodari, sjedeći i promatrajući, ukrašavali svoj prag hirovitim i tamnim obrubom nalik na vezivo od algi i školjaka što ga talas plime ostavlja na obali mora kad se povuče./

² Primjere sa francuskog na srpskohrvatski jezik preveo autor.

9. (...) il avait l'impression que personne ne la voyait, ne se mettait entre eux, ne l'empêchait d'être encore avec lui, après qu'il l'avait quittée. (Proust, 286)

/ (...) imao je utisak da je niko ne posjećuje, da se niko ne upliće između njih, da joj niko ne brani da bude s njim još i onda kad bi je on već bio ostavio./

10. Longtemps après que l'accalmie était venue, un flot inaccoutumé de promeneurs noircissait encore les rues de Combray. (Proust, 121)

/Još se dugo, pošto se sve već smirilo, neobična plima šetača crnjela kombrijским ulicama./

11. Et après qu'il l'eût laissée venir, en le quittant elle lui avait dit son regret d'être restée si peu dans cette demeure où elle avait été heureuse de pénétrer. (Proust, 257)

/A kad ju je pozvao da dođe, ona mu je na rastanku rekla da žali što je ostala tako kratko vrijeme u tome stanu u koji je bila sretna ući./

12. Je n'étais pas non plus médiocrement fier vis-à-vis de Françoise de retour de choses humaines, qui, une heure après que maman avait refusé de monter dans ma chambre et m'avait fait dédaigneusement répondre que je devais dormir, m'élevait à la dignité de grande personne (...). (Proust, 57)

/Bio sam osim toga i prilično ponosan pred Fransoazom zbog toga preokreta ljudske sudbine koji me jedan sat poslije mamina odbijanja da dođe u moju sobu, i njezina prezirna odgovora da treba da zaspim, uzdizao na dostojanstvo odrasle osobe (...)/

b)

13. Kristijan Barutanski, pošto je na Beauregardu po starom djedovskom običaju probančicu čitavu noć sa mandarinskom službom kod Sebe akreditiranih predstavnika Velikih Sila, izlio je sav svoj slatkorječivi diplomatski šućmuć-paprolj kao kiblu spirina na bijedne glave svojih činovnika (...). (Krlježa, 327)

/Après avoir fait bombance toute une nuit, selon la pratique ancestrale, avec messieurs les mandarins, représentants des Grandes Puissances accrédités auprès de Sa Personne, Kristian Baroutanski déversa tel un seau de ringures, le galimatias ampoulé et diplomatique sur les pauvres têtes de ses employés (...). (Begić, 541—42)/

14. Et après nous avoir posé adroitement quelques questions plus précises, il s'écriait (...). (Proust, 124)

/I pošto bi nam vješto postavio nekoliko određenih pitanja, on bi uskliknuo (...)/

15. L'employé, après lui avoir parlé de Jeanne, l'avait questionné sur sa femme et Rieux avait répondu (...). (Camus, 191)

/Činovnik ga je, nakon što mu je govorio o Ivanki, stao ispitivati o njegovoj suprugi i Rije je odgovarao (...)/

16. Mais le soir, après lui avoir donné de la tisane fraîche, elle voulut s'étendre un peu et ne se réveiller que le lendemain au petit jour. (Camus, 230)

/Ali naveče, pošto mu je ponovo dala čaj, ona je malko legla, a probuđila se tek u zoru./

17. Après avoir erré longtemps du salon au jardin, Julien se trouva horriblement fatigué. (Stendhal, 399)

/Pošto se dugo šetao između salona i vrta, Žilijen je osjetio strahovit umor./

18. Opozvavši baruna Arna von Lilienborga, svoga chargé d'affaires, ... na dramatski način, Barutanski je u blitvinskoj štampi zaprijetio oružjem (...). (Krleža, 330)

/Après avoir rappelé, d'une manière dramatique, le baron von Lilienborg, son chargé d'affaires... Baroutanski brandit les armes dans la presse ce qui était une menace de guerre (...)/

19. Après l'avoir beaucoup regardé, elle s'en alla lentement. (Stendhal, 297)

/Pošto ga je dugo gledala, polagano se udaljila./

20. Après les avoir longtemps regardés, Julien, voyant qu'il ne pouvait rien deviner, alla se placer de l'autre côté de la scie, pour éviter d'être surpris. (Stendhal, 19)

/Pošto ih je dugo gledao i vidio da ne može ništa odgonetnuti, Žilijen se postavi s druge strane pile da ga ne bi iznenadili./

21. Il espère qu'après avoir lu cette lettre, il vous conviendra de partir pour Paris, dans quatre ou cinq jours. (Stendhal, 202)

/On se nada da ćete, kad pročitate ovo pismo, pristati da za četiri ili pet dana otputujete za Pariz./

22. Je meurs après avoir soldé mon compte envers l'humanité. (Stendhal, 454)

/Umirem nakon što sam sredio svoje račune sa čovječanstvom./

23. La bonne femme ne le laisse partir qu'après avoir rempli ses poches de provisions. (Stendhal, 167)

/Dobra mu je žena dopustila da ode pošto mu je džepove natrpala hranom./

24. Pričalo se da jednom prilikom uhvatio nekog Jevrejina, koji je liferovao katran za vojno brodogradilište, da prodaje suviše židak i neupotrebljiv katran i da je, pošto je provjerio stvar i dobio mišljenje dvojice intendantskih oficira, naredio da Jevrejina udave u njegovom sopstvenom katranu. (Andrić, 45—46)

/On racontait qu'un jour, il avait arrêté un Juif qui fournissait du goudron aux chantiers navals de l'armée et que, sur accusation de livrer une marchandise trop fluide et inutilisable, il l'avait fait noyer dedans non sans avoir sollicité l'avis circonstancié de deux officiers de l'intendance. (Matillon, 25)/

1. U svim primjerima hronološki odnos je sukcesivan, i to situacija predstavljena temporalnom klauzom prethodi onoj koja je predstavljena superordiniranom. Primjere smo razvrstali u dvije potkategorije: a) primjeri sa finitnim glagolskim oblikom u obje klauze i b) primjeri s identičnim subjektom u obje korelativne klauze (infinitivna konstrukcija).

Prvo ćemo predočiti karakteristike sintaksičkog modela s različitim subjektima, i to na semantičkom i morfosintaksičkom planu:

a) na *semantičkom planu*:

— situacija iz temporalne klauze je anteriorna u odnosu na onu u superordiniranoj klauzi.

b) na *morfosintaksičkom planu*

- 1) vezničko sredstvo — *après que*
- 2) vremenski glagolski oblik:
 - u *temporalnoj* klauzi: složeni glagolski oblik koji znači svršenu radnju — *passé composé, passé antérieur, plus-que-parfait, futur antérieur, conditionnel passé*;
 - u *superordiniranoj* klauzi: *passé simple, imparfait, plus-que-parfait, futur simple, présent*.
- 3) linearni slijed klauza — može biti *simetričan* hronološkom, a može biti i *asimetričan*.

1. 2. Opšte karakteristike ovog sintaksičkog modela u srpskohrvatskom jeziku su:

- a) na *semantičkom planu* — predstava o hronološkoj sukcesiji kao i u francuskom jeziku.
- b) na *morfosintaksičkom planu*
 - 1) vezničko sredstvo: *pošto, nakon što, kad*
 - 2) vremenski glagolski oblik:
 - u *temporalnoj* klauzi: *perfekt, perfektivni prezent* (na mjestu futura drugog);
 - u *superordiniranoj* klauzi: *prezent, perfekt, futur I, futur II*.
 - 3) glagolski vid:
 - u *temporalnoj* klauzi: *perfektivni*
 - u *superordiniranoj* klauzi: *perfektivni i imperfektivni*.
 - 4) linearni slijed klauza — kao i u francuskom jeziku: može biti *simetričan* hronološkom, a može biti i *asimetričan*.

2. Anteriornost temporalne klauze može biti izražena na više načina i u francuskom i u srpskohrvatskom jeziku. Naime, jezik raspolaže vezničkim sredstvima koja podrazumijevaju *minimalnu hronološku distancu*, odnosno *odsustvo vremenskog intervala* između korelativnih situacija, kao god i vezničkim sredstvima koja samo identifikuju hronološku distanciju ne unoseći preciznije podatke o dotičnom hronološkom značenju. Veznički kompleks *après que*, u francuskom jeziku, podrazumijeva anteriornost temporalne klauze bez mogućnosti pokazivanja manjeg ili većeg vremenskog intervala između korelativnih glagolskih značenja.³ Identičan vremenski odnos između korelativnih situacija, u srpskohrvatskom jeziku, podrazumijevaju veznici: *n a k o n š t o i p o š t o*.

³ »Pour marquer l'antériorité sans plus, on se sert de *après que*« (Kr. Sandfeld, *Syntaxe*, II, p. 277). »*Après que* marque le rapport de postériorité (upravne klauze) dans ce qu'il y a de plus général« (Wartburg/Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, p. 49).

2.1. Premda veznički kompleks *après que* nosi u sebi prilog »prè«/»blizu« — »na malom odstojanju«, on ne sugerše i obaveznu vremensku bliskost između korelativnih procesa — minimalnu hronološku distanciju. Naprotiv, on može da podrazumijeva ogroman vremenski interval između životnih (korelativnih) situacija, npr.

*Il faut bonne mémoire après qu'on a menti.*⁴ (Corneille, Ment, 1260)
/Trebam dobro pamćenje nakon što smo slagali./

Međutim, u određenim realizacijama, uz ovaj veznički kompleks može da stoji kvantifikator trajanja intervala između korelativnih glagolskih značenja:

Primjer 12 — (...) *ce retour des choses humaines qui, une heure après que maman avait refusé de monter dans ma chambre (...), m'élevait à la dignité de grande personne (...)*. U ovom slučaju, hronološka distanca između korelativnih situacija precizno je određena: *une heure/ jedan sat*. To je, u stvari, kvantifikacija orijentacione identifikacije vremena.

Trajanje vremenskog intervala obično je obilježeno adverbijalnom odredbom — *longtemps/du go*:

Primjer 10 — *Longtemps après que l'accalmie était venue, un flot de promeneurs noircissait (...)*.

2.1.2. Valja upozoriti i na posebnu mogućnost prevođenja ovakvih realizacija na srpskohrvatski jezik. Budući da vezničko sredstvo *après que* signalizira vremensku posteriornost korelativne predikacije, moguće je temporalnu klauzu supstituirati padežnom konstrukcijom: *nakon+genitiv deverbativne imenice* ili *poslije+genitiv deverbativne imenice*:

Primjer 12: (...) *zbog toga preokreta ljudske sudbine, koji me jedan sat poslije mamina odbijanja da dođe u moju sobu... uzdizao na dostojanstvo (...)*.

Primjer 6: *Rastresen za volanom svog automobila i često streljicu, koja označuje pravac, ostavlja dignutu, nakon izvršenog zaokretanja.*

Primjer 8: (...) *nalik na vezivo od algi što ga talas plime ostavlja na obali nakon svog povlačenja.*

2.1.3. Često smo u situaciji da veznički kompleks *après que* supstituiramo srpskohrvatskim veznikom najopštijeg značenja — *kad*. Ovu potencijalnu vezničku mogućnost, koja se spontano nudi, obezbjeđuje aspekatska konstelacija korelativnih glagolskih sintagmi. Uz to, valja podsjetiti da je ovdje moguća primjena i veznika *pošto* koji svojim značenjem upućuje na vršenje ili izvršenje radnje u korelativnoj klauzi.⁵ Ovo je moguće stoga što je kombinacija veznika *pošto* obič-

⁴ Uporediti: Le Bidois, *Syntaxe du français moderne*, II, Paris 1938, p. 428.

nija sa perfektivnim aspekatskim značenjem temporalne klauze, tj. što veznik *a p r è s q u e* »introduit une action antérieure, dont on souligne l'achèvement«,⁶ a predikat superordinirane klauze može biti označen perfektivnim ili imperfektivnim glagolom — vezivanje svojstveno vezniku *k a d* i u francuskom i u srpskohrvatskom jeziku.

2.1.4. *Vremenski odnosi* između korelativnih glagolskih značenja, koja povezuje veznički elemenat *a p r è s q u e*, kao spoljni znak njihove međusobne veze, najčešće su *jednokratni*. U predikatu temporalne klauze obično se nalazi *perfekt anteriorni* (*passée antérieur*), a *aorist* (*passé simple*) ili *imperfekt* stoje u predikatu superordinirane klauze (primjeri: 1, 2 i 4). Ovakva reparticija glagolskih oblika ličnih identifikuje dvojako značenje hronološke sukcesije: 1) *naglašava* se hronološki *slijed* klauza i *rezultativnost* korelativnih glagolskih značenja i 2) temporalnom klauzom se označava trenutak iza kojeg nastaje tok vršenja radnja u superordiniranoj klauzi. Ovakva značenja hronološke sukcesivnosti u srpskohrvatskom jeziku predočava određena aspekatska konstelacija: 1) kombinacija perfektivnih aspekatskih značenja i 2) kombinacija perfektivne radnje temporalne klauze sa imperfektivnom radnjom superordinirane klauze.

2.1.5. Radnje (stanja, raspoloženja ili zbivanja) korelativnih klauza sa vezničkim kompleksom *a p r è s q u e* mogu biti i *višekratne* — iterativne ili habitualne. *Pluskvamperfekt* u predikatu temporalne klauze podrazumijeva *višekratnost*, odnosno uobičajenost manifestovanja korelativnih situacija koje povezuje *a p r è s q u e*: »La conjonction *après que*, marquant la postériorité (de l'action principale) avec une particulière netteté, est suivie, lorsque le verbe principal est au passé, du passé antérieur, à moins qu'une nuance de répétition n'exige le *plus-que-parfait*«. ⁷

U primjeru 9 — (...) *il avait l'impression que personne ne la voyait... ne l'empêchait d'être encore avec lui, après qu'il l'avait quittée* — podrazumijeva se habitualnost manifestovanja korelativnih situacija u određenoj vremenskoj povezanosti. Ovaj mehanizam višekratnosti u srpskohrvatskom jeziku ostvaruje se supstitucijom vremenskih glagolskih oblika modalnim (potencijalom) — »*kad bi je on već bio ostavio*«.

2.1.6. Osnovni sintaksički model, čije su korelative predikacije povezane gramatičkim morfemom *a p r è s q u e*, obično stoji u *indi-*

⁵ »I doista u svim tamo navedenim primjerima mesto *kad* mogao bi doći veznik *pošto*, a da značenje cele složene rečenice u svemu ostane isto. A i uopšte zavisne vremenske rečenice s veznikom *pošto*, i bez obzira na vid glagola, redovno označavaju vreme iza kojeg se vršila ili izvršila radnja predikata upravne rečenice« (M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II, p. 837).

⁶ Uporediti: Nikolskaia/Goldenberg, *Grammaire française*, Moscou, 1974, p. 326.

⁷ Wartburg/Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, p. 50.

kativu.⁸ Međutim, u savremenom francuskom jeziku književnih tekstova moguće je naići na primjere sa *sibžonktivom* iza *après que*. Ova gramatička pojava, koju većina gramatičara smatra nekorektnom,⁹ zaslužuje našu pažnju, jer je pravilna upotreba načina, a naročito sibžonktiva — načina za izražavanje psiholoških raspoloženja što glagolskom pojmu omogućava da izrazi tanana nijansiranja — pravi indikator gramatičke jasnoće. Grevis kaže da su u pravu oni koji ne odobravaju upotrebu sibžonktiva: »Les gardiens de la régularité syntaxique ne manquent pas de protester, et d'autant plus fermement qu'ils ont pour eux deux grosses raisons. La première est une raison de logique temporelle, si l'on peut ainsi parler: dans des phrases comme »après que j'eus parlé, il entra«, la subordonnée introduite par *après que* exprime un fait passé relativement au verbe de la principale: ce fait est enregistré sur le plan de la réalité, dans une époque déjà écoulee ou dans une époque à venir: ainsi c'est l'indicatif mode de la réalité, qui est logiquement demandé... La seconde raison des défenseurs de la régularité, c'est l'usage classique: »après que chez tous nos grands auteurs de la belle époque, régit l'indicatif...«.¹⁰

S obzirom na činjenicu da sibžonktiv »predviđa — zamišlja« radnju, a da je indikativ »potvrđuje«, opravdana su reagovanja gramatičara u vezi sa upotrebom sibžonktiva u temporalnoj klauzi koja se uvodi vezničkim izrazom *après que* i koja referiše o realnom (izvršenom) događaju (zbivanju)¹¹ nailazimo na dvostruku konstrukciju: 1) *après que* + *sibžonktiv* i 2) *après que* + *indikativ*. Prema tome odstupanje od gramatičkog pravila nije novijeg datuma.

Kako između temporalne klauze sa značenjem anteriornosti i one sa značenjem posteriornosti postoji izvjesna semantička sličnost, upotreba sibžonktiva iza *après que* mogla se javiti *analogijom*: »...comme *avant que* gouverne le subjonctif, par une pente toute naturelle, et sans que l'esprit s'arrête le moins du monde à contrôler la justesse du rapport temporel dont il est question plus haut, on est amené à construire *après que* avec le même mode: »*avant qu'il ait parlé*« et »*après qu'il ait parlé*« ne glissent-ils pas, par le même mouvement dans la même rainure.«¹² Ovome je možda doprinijela i sličnost u konjugaciji pomoćnih glagola: sličnost između *indikativa aorista* i *sibžonktiva imperfekta*: »*il eut*«, »*il fut*« i »*qu'il eût*«, »*qu'il fût*«. Na taj način: »*après qu'il eut déjeuné* (passé antérieur) uz pomoć homonimije lako postaje »*après qu'il eût déjeuné*« (plus-que-parfait du subjonctif).

⁸ »Après que se construit avec l'indicatif« (F. Brunot/Ch. Bruneau, *Précis de grammaire historique*, p. 547.

⁹ A. Doza, R. Žoržen, Le Bidoa, A. Terive i drugi ne odobravaju upotrebu sibžonktiva iza *après que*. U vezi s ovim uporediti: Dupré, *Encyclopédie du bon français dans l'usage contemporain*, I, Paris, 1972, p. 148—149.

¹⁰ M. Grevisse, *Problèmes de langage*, Paris, 1961, p. 198.

¹¹ Isto, 199.

¹² Isto, 200.

Primjer 11 — *Et après qu'il l'eût laissée venir, en le quittant elle lui avait dit* (...) — potvrđuje da se sibžonktiv iza *après que* može naći i kod najboljih savremenih pisaca.

Mišljenja smo da je Grevisov zaključak, u vezi s ovim problemom, prihvatljiv kao jedino moguće rješenje: »Il faut donc approuver *après que* avec le subjonctif? Je ne dis pas cela. A mon avis, en attendant que l'usage se soit, sur ce point, très nettement déclaré, nous ferons bien de construire, selon la règle traditionnelle, *après que* avec l'indicatif ou avec le conditionnel si le fait est éventuel.«¹³

2.1.7. Kad situacija predstavljena temporalnom klauzom podrazumijeva eventualnost, tj. kad se njen sadržaj daje kao uslovan — nerealizovan ali zamišljen u vremenu, moguća je upotreba *kondicionala perfekta*¹⁴ (*conditionnel passé*) iza *après que*:

Primjer 7: *Après que le sort aurait désigné les trente-six jurés de la session, il ferait une démarche* (...)

Prisustvo kontekstualnog indikatora budućnosti omogućava da se u ovom i ovakvim primjerima izvrši supstitucija modalnih vremenskim glagolskim oblicima: kondicional perfekta našao se na mjestu futura drugog, a kondicional prezenta na mjestu futura prvog: »*Après qu'il aura désigné ... il fera une démarche*...«.

3. Ponekad korelativna glagolska značenja, povezana vezničkim elementom *après que*, osim vremenskog, podrazumijevaju i logički odnos kauzalnosti. Manifestovanje uzroka sa posljedicom obilježeno je semantičkom osobenošću vezničkog sredstva: »Le temps de réalisation de la cause dans son rapport avec la conséquence peut être plus précisément marqué par des conjonctions dont une partie exprime nettement un point de temps. Parmi ces conjonctions, il faut citer d'abord: *après que, depuis que, avant que, jusqu'à ce que, jusqu'au moment où*. Elles donnent une valeur stylistique plus prononcée à la phrase, du fait qu'on peut insister sur le sens de »*avant*«, »*après*«...«¹⁵

U primjeru 8 — (...) *comme celui des algues et des coquilles dont une forte marée laisse le crêpe et la broderie au rivage, après qu'elle s'est éloignée* — reparticija glagolskih oblika ličnih (*présent: passé composé*) tipična je za složenu rečenicu sa temporalnom klauzom koju uvođi veznik *quand* — *kad*. Ovdje obje korelativne situacije pripadaju identičnoj hronološkoj sferi — neaktuелnoj sadašnjosti. Razlog zbog kojeg se francuski perfekt supstituirao srpskohrvatskim perfektivnim prezentom: »... *nalik na vezivo od algi i školjaka što ga talas plime ostavlja na obali mora kad se povuče*«. Prezentski oblici u obje korelativne

¹³ M. Grevisse, *Problèmes de langage*, p. 202.

¹⁴ »Nous avons en effet à mentionner ici que le conditionnel passé est autorisé« (M. Cohen, *Le subjonctif en français contemporain*, Paris, 1965, p. 220.

¹⁵ P. Guberina, *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes*, Zagreb, 1954, p. 98.

klauze podrazumijevaju višekratnost, odnosno habitualnost — ovdje *prirodnu habitualnost* — manifestovanja korelativnih situacija u određenoj vremenskoj povezanosti. Uobičajenost radnje »koja se subjektu pripisuje, a koju kvalifikacija pretpostavlja, ovde je svedena na svršeni trenutak radnje, a situacija izražena kontekstom (...) taj trenutak vezuje za mogućnost da se radnja pripiše subjektu u svakoj situaciji koja to dopušta«. ¹⁶ Dakle, korelativna glagolska značenja, sa veznikom *a p r è s q u e*, kao spoljnim znakom njihove veze, nalaze se u odnosu uzajamne uslovljenosti.

S druge strane, prisustvo participa prošlog u predikatu temporalne klauze (*éloignée*) dopušta i drukčiju interpretaciju logičkog odnosa između korelativnih predikacija. Naime, značenje rezultativnosti temporalne klauze pretpostavlja uzrok radnje kazane u glavnoj rečenici.

3. 1. Primjeri: 4 i 6, koje smo pronašli u Kamijsa, specifični su po manifestovanju implicitnih logičkih odnosa između korelativnih situacija u određenoj temporalnoj povezanosti.

U primjeru 4 — *Et même après que le docteur Rieux eut reconnu ... le danger demeurait irréel pour lui* — ono što se kazuje sadržajem temporalne klauze u suprotnosti je sa onim što se iznosi sadržajem superordinirane, odnosno rezultat radnje iz temporalne klauze predstavlja, u neku ruku, prepreku da se vrši ono što se kazuje glavnom rečenicom. Međutim, to se ipak vrši. Ovakav logički odnos između korelativnih glagolskih značenja omogućava da se veznički elemenat *a p r è s q u e* — *n a k o n š t o* supstituiraju veznikom *b i e n q u e* — *i a k o* (*m a d a*), čija je primjena u funkciji vezničkog znaka koncesivnih rečenica: »*Iako je doktor Rije priznao svojim kolegama da je šačica bolesnika, rasijskih kojekuda, umrla od kuge bez ikakvog obavještenja, opasnost mu se još uvijek činila irealnom*«.

U primjeru 6 — (...) *et laisse souvent ses flèches de direction levées, même après qu'il a effectué*¹⁷ *son tournant* — reflektuju se identični vremenski i logički odnosi kao i u prethodnom primjeru, pa bi preovod mogao glasiti ovako: »... *i često strelicu, koja označuje pravac, ostavlja dignutu, premda je zaokret izvršen*«.

Treba skrenuti pažnju na činjenicu da se, u oba ova primjera, nalazi prilog *m ê m e* (*m ê m e a p r è s q u e*) ispred vezničkog kompleksa. Njegovim prisustvom »ističe se prelaženje okvira onoga što se normalno pretpostavlja« kao god što njegova upotrebu adverbzivnim rečenica — ma služi za naglašavanje suprotnosti¹⁸ između korelativnih glagolskih značenja. Supstitucijom vremenskog veznika, odnosi korelativnih situa-

¹⁶ Živojin S. Stanojčić, *Jezik i stil Iva Andrića*, Beograd, Filološki fakultet Monografije, XI, 1967, p. 253—254.

¹⁷ Ovaj isti primjer navodi Grevis (*Le Bon Usage*, p. 1015, n. 2.), ali sa sibžonktivom prošlim u predikatu temporalne klauze.

¹⁸ »On s'en sert (même) dans des phrases adversatives pour les fortifier« (Littré, *Dictionnaire de la langue française*, éditions universitaires, 1958).

cija ostaju neizmijenjeni, ali adverbzivnost dolazi u prvi plan. Stoga smatramo da veznički kompleks *même après que* treba supstituirati sa *čak i kad*, jer se, na taj način, identifikuju oba odnosa:

4. *Čak i kad je Rije priznao ... opasnost mu se uvijek činila irealnom.*

6. (...) *i često strelicu, koja označuje pravac, ostavlja dignutu, čak i kad je zaokret izvršen.*

4. Primjeri b — potkategorije predstavljaju *infinitivnu konstrukciju*: temporalna klauza sa vezničkim elementom *après que* supstituirati se infinitivom prošlim ispred kojeg dolazi prijedlog *après*. Pojavljivanje infinitivne konstrukcije — u funkciji temporalne klauze u jednom iskazu savremenog francuskog jezika — obavezno pretpostavlja da bude zadovoljen uslov identičnost subjekta predikacije koju predstavlja infinitivna konstrukcija i subjekta korelativne predikacije.¹⁹ Međutim, *čak i kad* je zadovoljen uslov identičnosti subjekata, infinitivna konstrukcija nije obavezna, ona se može supstituirati temporalnom klauzom: eksplicitnim subjektom i ličnim glagolskim oblikom, i to naročito u situaciji kad postoji neki razlog zbog kojeg se želi insistirati na subjektu, npr.:

6. *Il est distrait au volan de son auto et laisse souvent ses flèches de direction levées, même après qu'il a effectué son tournant (= même après avoir effectué ...).*

Transformacijom temporalne klauze u infinitivnu konstrukciju gramatički morfem *après que* mijenja svoju kategoriju (gramatičku): veznik postaje prijedlog.²⁰

4.1. Pri prevođenju sa francuskog na srpskohrvatski jezik, jasno je da će infinitivnu konstrukciju zastupati finitni oblik odgovarajućeg glagola u poziciji predikata temporalne klauze i da korelativna predikacija ovoj hronološkoj slijedi. Drugim riječima, infinitivnu konstrukciju iz površinske strukture iskaza supstituirati u njegovoj dubinskoj strukturi finitni oblik odgovarajućeg glagola koji u poziciji rečeničnog predikata temporalne klauze određuje *anteriornost* u odnosu na situaciju predstavljenu korelativnom predikacijom.

4.1.2. U svim primjerima b-kategorije *hronološki odnos je sukcesivan*: situacija predstavljena infinitivnom konstrukcijom *prethodi* situaciji *superordinirane* klauze. Osnovne karakteristike ovog sintaksič-

¹⁹ »Le rapport de postériorité (du fait principal) peut également s'énoncer au moyen de l'infinitif (ou d'une participiale), introduit par une préposition. Mais cette construction n'est plus possible qu'avec *après*, et encore faut-il que l'infinitif ait le même sujet que la principale« (Le Bidois, o. c., II, p. 432).

²⁰ Uporediti: H. Frei, *La grammaire des fautes*, p. 55.

kog modela, u poređenju sa onim u čijim se korelativnim predikatima nalaze lični glagolski oblici, na *morfosintaksičkom* planu, su sljedeće:

1) mjesto vezničkog sredstva *après que* na početku infinitivne konstrukcije stoji prijedlog *après*,

2) mjesto vremenskog glagolskog oblika u temporalnoj klauzi (*passé composé*, *passé antérieur*, *plus-que-parfait*, *futur antérieur*, *conditionnel passé*) stoji *infinitiv prošli* (*infinitif passé*) u infinitivnoj konstrukciji,

3) u superordiniranoj klauzi dolaze identična vremena kao i u slučaju sa finitnim oblikom odgovarajućeg glagola iza vezničkog kompleksa *après que* (najčešće *passé simple* i *futur simple*, a može se naći i *présent* i *imparfait*).

Budući da infinitivnu konstrukciju, prilikom prevođenja na srpskohrvatski jezik, rekonstruiramo iz njene površinske u dubinsku strukturu, znači da srpskohrvatski jezik poznaje samo konstrukciju sa finitnim oblikom odgovarajućeg glagola, odnosno infinitivna francuska konstrukcija implicitno sadrži morfosintaksičke karakteristike konstrukcije: *après que* + *lični glagolski oblik*.

4. 1. 3. Implicitnu temporalnu vrijednost infinitivne konstrukcije — temporalne klauze u njenoj dubinskoj strukturi — određuje glagolski oblik superordinirane klauze, odnosno glagolski oblik u rekonstruisanoj temporalnoj klauzi *prilagođava* se onom u superordiniranoj. Pod pojmom rekonstruisane temporalne klauze ovdje se podrazumijeva prevod infinitivne konstrukcije na srpskohrvatski jezik ili pretvaranje infinitivne konstrukcije iz njene površinske u dubinsku strukturu.

U primjeru 14 — *Et après nous avoir posé quelques questions plus précises, il s'écriait (...)* — apsolutnu hronologiju, odnosno temporalno značenje svake klauze ponaosob, signalizuje *imperfekt* (*s'écriait*) u superordiniranoj klauzi: sukcesivne habitualne radnje pripadaju hronološkoj sferi prošlosti, i to tako da situacija predstavljena infinitivnom konstrukcijom prethodi onoj iz superordinirane: *Kad bi nam vješto postavio nekoliko određenih pitanja, uskliknuo bi (...)*.

U primjeru 21 — *Il espère qu'après avoir lu cette lettre, il vous conviendra de partir (...)* — *futur simple* u predikatu superordinirane klauze signalizira da infinitiv prošli (*avoir lu*) ima sintaksičku vrijednost futura drugog (*après que vous aurez lu*). U ovom i ovakvim slučajevima, infinitiv prošli, pri prevođenju na srpskohrvatski jezik, obično supstituiramo perfektivnim prezentom (moguć je i *futur II*): »*On se nada da ćete, kad pročitate / budete pročitali / ovo pismo pristati (...)*.

5. Srpskohrvatski *glagolski prilog prošli*, na semantičkom planu, ima dodirnih tačaka sa francuskim infinitivom prošlim, odnosno sa infinitivnom konstrukcijom: *après que* + *infinitiv*. I jedan i drugi izriču radnju koja se dogodila prije radnje kazane korelativnim predikatom, odnosno oba ova gramatička sredstva rezervisana su za situaciju kada je potrebno signalizovati *posteriornost korelativne predikacije*. Ova okolnost podrazumijeva određene sintaksičko-semantičke uvjete: pojavljiva-

nje glagolskog priloga prošlog u jednom iskazu savremenog srpskohrvatskog jezika pretpostavlja identičnost subjekta predikacije koju predstavlja glagolski prilog prošli i subjekta korelativne predikacije:

Primjer 18: *Opozvavši baruna Arna... Barutanski je zaprijetio oružjem (...).*

Ovdje, u površinskoj strukturi iskaza, nespojiva je veza priloga prošlog sa eksplicitnim signalom subjekta, pa se subjekt izostavlja kao što se izostavlja i u francuskoj infinitivnoj konstrukciji — *après que + infinitiv passé*: »*Après avoir rappelé le baron... Baroutanski brandit les armes (...)*«.

Ovo upućuje na zaključak da se francuska infinitivna konstrukcija (*après que + infinitiv passé*) — u funkciji temporalne klauze — može rekonstruisati i srpskohrvatskim prilogom prošlim:

14. *I postavivši nam vješto nekoliko određenih pitanja, on bi uskliknuo (...).*

15. *Činovnik ga je, ispričavši mu o svojoj supruzi, stao ispiti-vati (...).*

16. *Ali navečer, davši mu ponovo čaj, ona je malko prilegla (...).*

5.1. Prisustvo vremenskog intervala između korelativnih situacija može biti i formalno obilježeno: u temporalnoj klauzi obično stoji adverbijalna odredba za kvantifikaciju trajanja. Rekonstrukcijom dubinske strukture ovakvih iskaza, odnosno prevođenjem infinitivne konstrukcije na srpskohrvatski jezik, uspostavlja se temporalna klauza s predikacijom *imperfektivnog vida*:

Primjer 17: *Après avoir erré longtemps du salon... Julien se trouva horriblement fatigué (...).*

/Pošto se dugo šetao..., Žilijen je osjetio strahovit umor (...)/

Primjer 19: *Après l'avoir beaucoup regardé, elle s'en alla lentement.*

/Pošto ga je dugo gledala, polagano se udaljila./

Pojavljivanje imperfektivnog vida u temporalnoj klauzi predstavlja odstupanje od uobičajenog aspekatskog značenja konstrukcije: *après que + finitni glagolski oblik*. Rekonstruisana temporalna klauza, u srpskohrvatskom jeziku, dobiva vrijednost »*imperfektivne*« *anteriornosti*.²¹ Uz to, treba naglasiti da je kombinacija srpskohrvatskog veznika *pošto* običnija sa oblicima glagola svršenog vida: »Teorijski se može dopustiti da veznik *pošto* u funkciji spoljnog znaka veze zavisne vremenske rečenice s upravnom i kada je predikat zavisne, ili i zavisne i upravne, nesvršeni glagol kao u primerima tipa: *Pošto prvo šeta, on sedne za svoj sto i radi (...)* — u kojima u stvari imamo izvesna ograničenja vremena ili druge kakve odredbe pored one što je u sebi sadrži zavisna rečenica. Ipak u jezičkoj praksi, i kod pisaca i u svakodnevnoj govornoj

²¹ Uporediti: Marc Wilmet, *Aspect grammatical, aspect sémantique, aspect lexical: un problème de limites*, in *La notion d'aspect par J. David et R. Martin*, Paris, 1980, p. 57.

komunikaciji, veznik *pošto* uglavnom ide s oblicima glagola svršenog vida.²²

6. I najzad, treba upozoriti na činjenicu da infinitivna konstrukcija: *après + infinitif passé*, osim temporalnog manifestuje i logički odnos kauzalnosti između situacije koju sama predstavlja i one u superordiniranoj klauzi (primjer 17). Osim toga infinitivna konstrukcija može da predstavlja radnju koja je uslov za vršenje neke druge, buduće radnje (primjer 21).

Izvori:

Ivo Andrić, *Nemirne godine*, Sarajevo, 1976, 358 p.

Ivo Andriach, *L'éléphant du vizir*, traduction de Janine Matillon, Publications Orientales de France, 1977, 203 p.

Albert Camus, *La peste*, Paris, Gallimard, 1947, 308 p.

Miroslav Krleža, *Banket u Blitvi*, Zagreb, Zora, 1964, 421 p.

Miroslav Krleža, *Banquet en Blithuanie*, traduit du serbo-croate par Maurice Sullerot-Begić, Calmann-Lévy, Paris, 1964, 609 p.

Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu, I, Du côté de chez Swann*, Gallimard, Paris, 1954, 286 p.

Henri-Beyle Stendhal, *Le Rouge et le Noir*, Classiques Garnier, Paris, 1955, 605 p.

LE MORPHEME GRAMMATICAL DE BASE QUI SERT À DÉTERMINER
L'ANTÉRIORITÉ DE LA CLAUSE TEMPORELLE EN FRANÇAIS ET
EN SERBOCROATE

(Résumé)

Ce travail traite du contenu sémantique de la conjonction temporelle *après que* — *nakon što*, qui sert à déterminer les rapports existant entre la principale et la subordonnée.

Dans l'ordre des successivités c'est l'écart temporel qui sépare les deux événements. Quand il s'agit d'un écart d'une durée indéterminée on emploie le plus souvent *après que* en français — *nakon što* en serbo-croate. Si ce moment est prolongé d'une façon marquée, certains adverbes ou certains syntagmes nominaux exprimant la durée s'adjoignent à cette conjonction.

L'objectif central de notre travail a été de décrire les conditions d'emploi et les contraintes sémantiques ou syntaxiques de la conjonction *après que* — *nakon što* ainsi que les rapports d'aspect entre la subordonnée et sa régente.

Dans notre description des rapports temporels entre la subordonnée (clause temporelle) et sa régente nous n'avons envisagé que le moyen de subordination. Il va de soi que la conjonction *après que* — *nakon što* n'est pas la seule dans la phrase à exprimer une telle relation. Des facteurs adjacents (contexte général de la narration, système verbal avec ses formes, adverbes, expressions lexicales et grammaticales de temps) expriment explicitement les mêmes rapports.

Parfois la subordonnée introduite par *après que* — *nakon što* perd de son caractère temporel en faveur d'un rapport de cause.

²² M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II, p. 837—38.